

CAR

Centrum voor Archeologie

car-rapport nr. 55, 2017

Archeologische inventarisatie (BO)

Laak 2B Vathorst

Amersfoort

ARCHEOLOGIE

leeft in Amersfoort

Archeologische inventarisatie (BO)

Laak 2B Vathorst

Amersfoort

ARCHEOLOGIE

leeft in Amersfoort

Onderzoeksgegevens

Project: Archeologische inventarisatie (BO) Laak 2B Vathorst
Onderzoek: Bureauonderzoek (BO)
Meldingnummer: 4041465100
Opdrachtgever: Ontwikkelingsbedrijf Vathorst (OBV)
Uitvoerder: Centrum voor Archeologie (CAR)
Datum uitvoering: februari - maart 2016
Locatie / adres: Laak 2B, Vathorst
Gemeente: Amersfoort
Provincie: Utrecht
Kaartblad: Blad nr. 32B, volgens topografische kaart 1:25.000
Coördinaten: noordoosthoek: 156494/468996
noordwesthoek: 156535/469329
zuidoosthoek: 156654/468383
zuidwesthoek: 156366/468439
centrum: 156641/468851.
Omvang: Plangebied: circa 32,9 ha
Autorisatie: Drs. M. Verhamme (namens CAR)
Bevoegd gezag: Gemeente Amersfoort
Toetsing: Mevr. Drs. F. Snieder (namens Gemeente Amersfoort)
Status rapport: Definitief



De originele onderzoeksadministratie bevindt zich in het archeologisch archief van de gemeente Amersfoort.

colofon

CAR rapport 55 – Archeologische inventarisatie (BO) Laak 2B Vathorst, Amersfoort

ISSN: 1879-4289

© 2017

uitgave: Centrum voor Archeologie, Gemeente Amersfoort

tekst: S. Beumer, MA
afbeeldingen: Centrum voor Archeologie, Gemeente Amersfoort (tenzij anders vermeld)
vormgeving: T. d'Hollosy
druk: Mailfors BV
uitgave: Centrum voor Archeologie, Gemeente Amersfoort

De CAR-rapportenreeks is een reeks waarin het Centrum voor Archeologie van de Gemeente Amersfoort standaard eindrapportages (zoals bedoeld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) van de door hun uitgevoerde archeologische onderzoeken publiceert.

Inhoud

Inhoud	3
1. Inleiding	4
2. De locatie	5
3. Methode en werkwijze	7
4. Landschappelijke situatie	8
5. Historische omgeving	15
6. Archeologische omgeving	18
Literatuur	25
Bijlage	27

1. Inleiding

Het Centrum voor Archeologie (CAR) van de gemeente Amersfoort heeft in opdracht van het ontwikkelingsbedrijf Vathorst (OBV) middels een archeologische inventarisatie een archeologische verwachting opgesteld voor het plangebied Laak 2B te Vathorst in Amersfoort.

De noordwestkant van Vathorst wordt ingericht als woonwijk ter uitbreiding van de rest van Vathorst. Bij de bouwplannen kunnen eventuele sporen en vondsten verstoord worden. Het gemeentelijk archeologiebeleid is gericht op behoud van archeologische waarden. De verwachte archeologische waarden zijn zeer divers van aard, ze kunnen bestaan uit sporen, structuren en vondsten maar ook uit landschappelijke en infrastructurele elementen.

1.1 Doel inventariserend onderzoek

Dit rapport is een archeologische bureauonderzoek van het plangebied Laak 2B te Vathorst, waarbij tot doel is gesteld een archeologische verwachting op te stellen. Deze inventarisatie is opgesteld conform de KNA¹. Deze verwachting zal specifiekker zijn, dan die aan Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort hangt. Een nauwkeuriger blik op historische en bodemkundige informatie van het gebied en resultaten van andere archeologische onderzoek in de directe omgeving leveren gegevens op die kunnen afwijken van de gegevens die aan de basis stonden van de Archeologische Beleidskaart.

De inventarisatie bestaat uit landschappelijke, historische en archeologische analyses, aangevuld met bodemkundige boringen met als doel een beeld te krijgen van de daadwerkelijke bodemopbouw in het gebied. Hierdoor zal voor het onderzochte terrein een beeld ontstaan van de te verwachten archeologische resten en de kwaliteit van het bodemarchief.

¹ KNA staat voor Kwaliteitseisen der Nederlandse Archeologie.

2. De locatie

2.1 Plangebied

Het plangebied Laak 2B is gelegen in het noordwesten van Vathorst, de noordelijke Vinex-wijk van de gemeente Amersfoort (provincie Utrecht). Het plangebied ligt tussen de Laakboulevard in het zuiden, de Hogesteeg in het oosten en de Laak, met de Laakweg in het noorden.

2.2 Onderzoeksgebied

Om een volledig beeld van de te verwachte archeologische waarden te geven worden ook gegevens van buiten het plangebied betrokken bij deze inventarisatie. Daarmee wordt het onderzoeksgebied uitgebreid met een zone van circa 500 m rondom het plangebied.

2.3 Huidig gebruik

Het gebied is nu nog in gebruik als weiland. Als voorbereiding op het bouwrijp maken van het terrein zijn enkele wegen aangelegd en is een afwateringssloot gegraven. In het zuidwesten van het plangebied is een motorcrossbaan aanwezig. Geheel in het noorden ligt een boerderij (adres Hogesteeg 13a). De boerderij in het oosten van het plangebied (adres Hogesteeg 13) is onlangs gesloopt.

2.4 Toekomstig gebruik

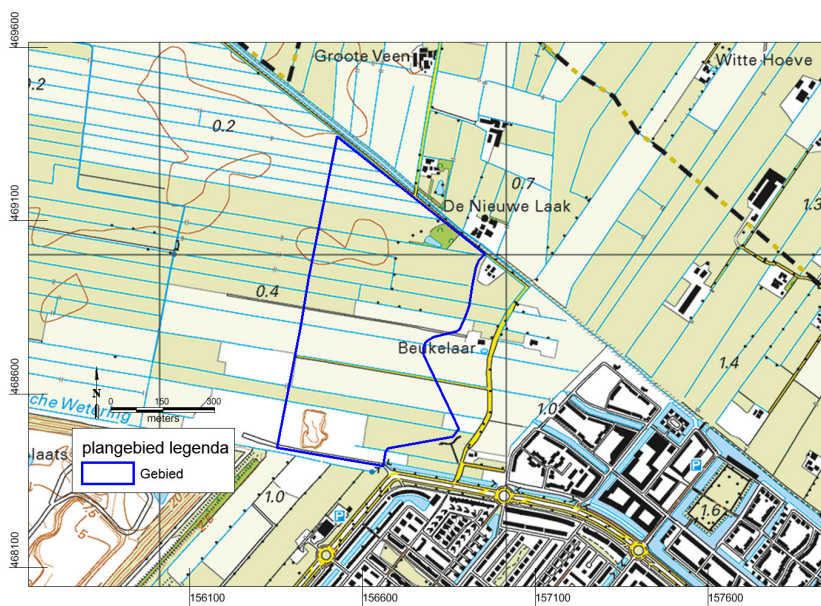
Het gehele plangebied is bestemd voor woningbouw.

2.5 Bedreiging bodemarchief

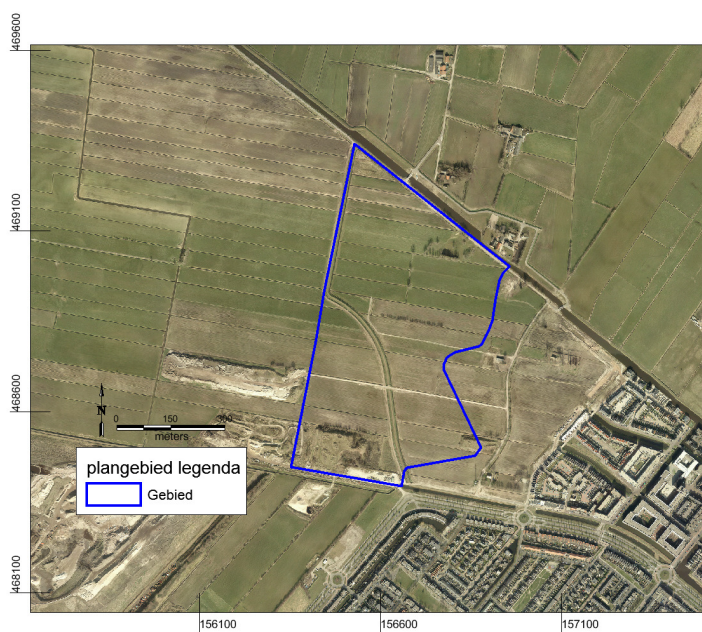
Hoewel de plannen nog in ontwikkeling zijn, is duidelijk dat er met de geplande herinrichting diverse bouwwerkzaamheden zullen gaan plaatsvinden. De bodem kan ter plaatse van deze

werkzaamheden verstoord worden. Het bodemarchief wordt hierdoor ernstig bedreigd. Archeologische resten kunnen hierbij beschadigd raken of zelfs geheel verloren gaan. De Gemeente Amersfoort stelt archeologische voorwaarden aan de ontwikkeling van het betreffende plangebied, in het kader van de Archeologische Monumentenzorg.² Het is daarom van belang de kwaliteit van het bodemarchief te beoordelen en een archeologische verwachting voor de locatie op te stellen.

² De Boer e.a. 2009 en Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010.



afbeelding 1, uitsnede van de topografische kaart met in het blauw het plangebied.



afbeelding 2, uitsnede van de luchtfoto met in het blauw het plangebied.

3. Methode en werkwijze

Aan de hand van een inventarisatie van beschikbare landschappelijke, historische en archeologische informatie wordt getracht een specifieke verwachting op te stellen.

3.1 Landschappelijke omgeving

Allereerst wordt de kwaliteit van het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied beoordeeld. Zouden er op de locatie archeologische resten in hun oorspronkelijk context - een bodemarchief - aanwezig kunnen zijn? Om hier uitspraken over te doen wordt gekeken naar de landschappelijke, geomorfologische en bodemkundige kenmerken van het gebied. Bovendien worden 58 bodemkundige boringen binnen het plangebied gezet om de uitspraken over de kwaliteit te toetsen en waar mogelijk te verfijnen.

3.1 Historische omgeving

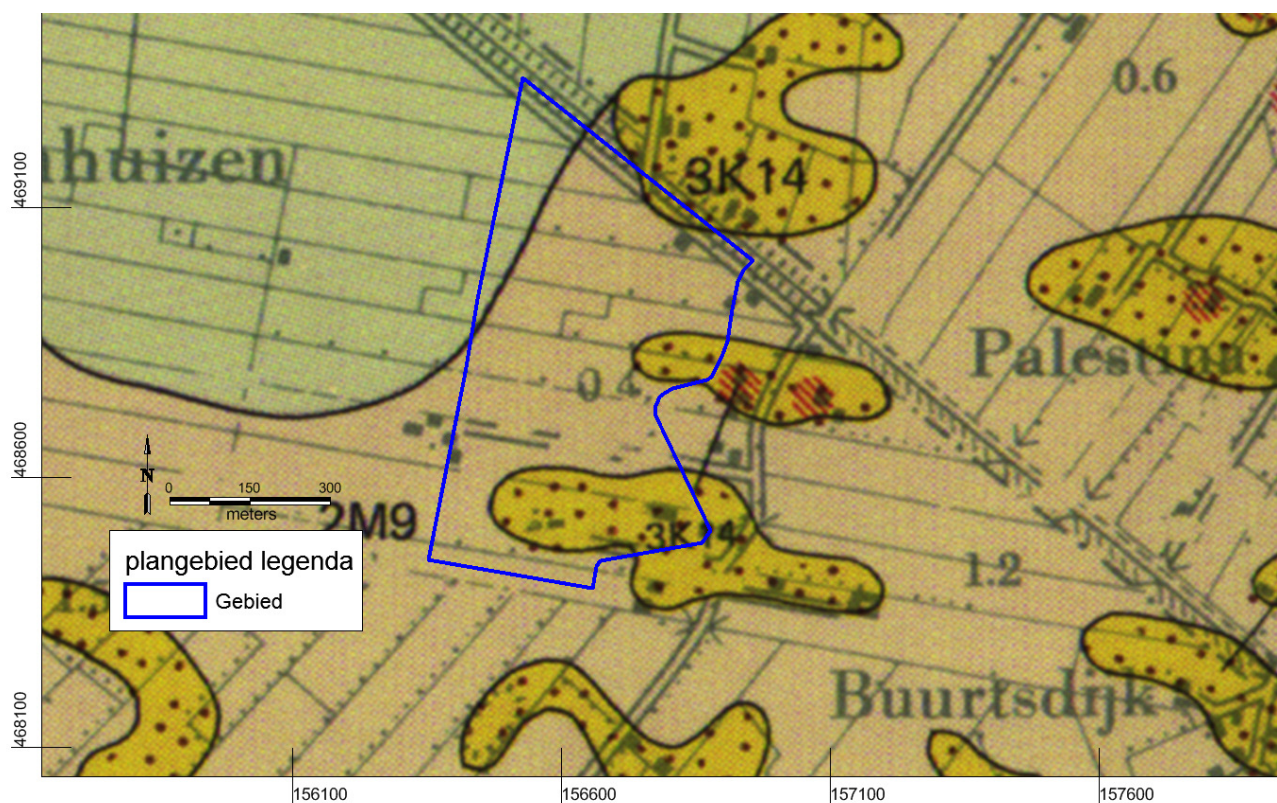
De algemene archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied wordt nader gespecificeerd middels een literatuuronderzoek naar de cultuurhistorische context en het historisch bodemgebruik. Hiertoe worden archieven, literatuur en (historische) kaarten geraadpleegd.

3.3 Archeologische omgeving

Om de archeologische verwachting te onderbouwen wordt een inventarisatie gemaakt van alle bekende archeologische en cultuurhistorische waarden uit het onderzoeksgebied en de directe omgeving. Bekeken wordt of in en om het onderzoeksgebied archeologische vondsten en vindplaatsen geregistreerd staan. Dit wordt gedaan aan de hand van het Centraal Informatie Systeem voor

archeologie (ARCHIS), de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de Archeologische Verwachtingenkaart en de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort. Aanvullende gegevens kunnen worden verkregen uit archeologische publicaties.

4. Landschappelijke situatie



afbeelding 3, uitsnede uit de geomorfologische kaart van Nederland, met het onderzoeksgebied in blauw aangegeven.

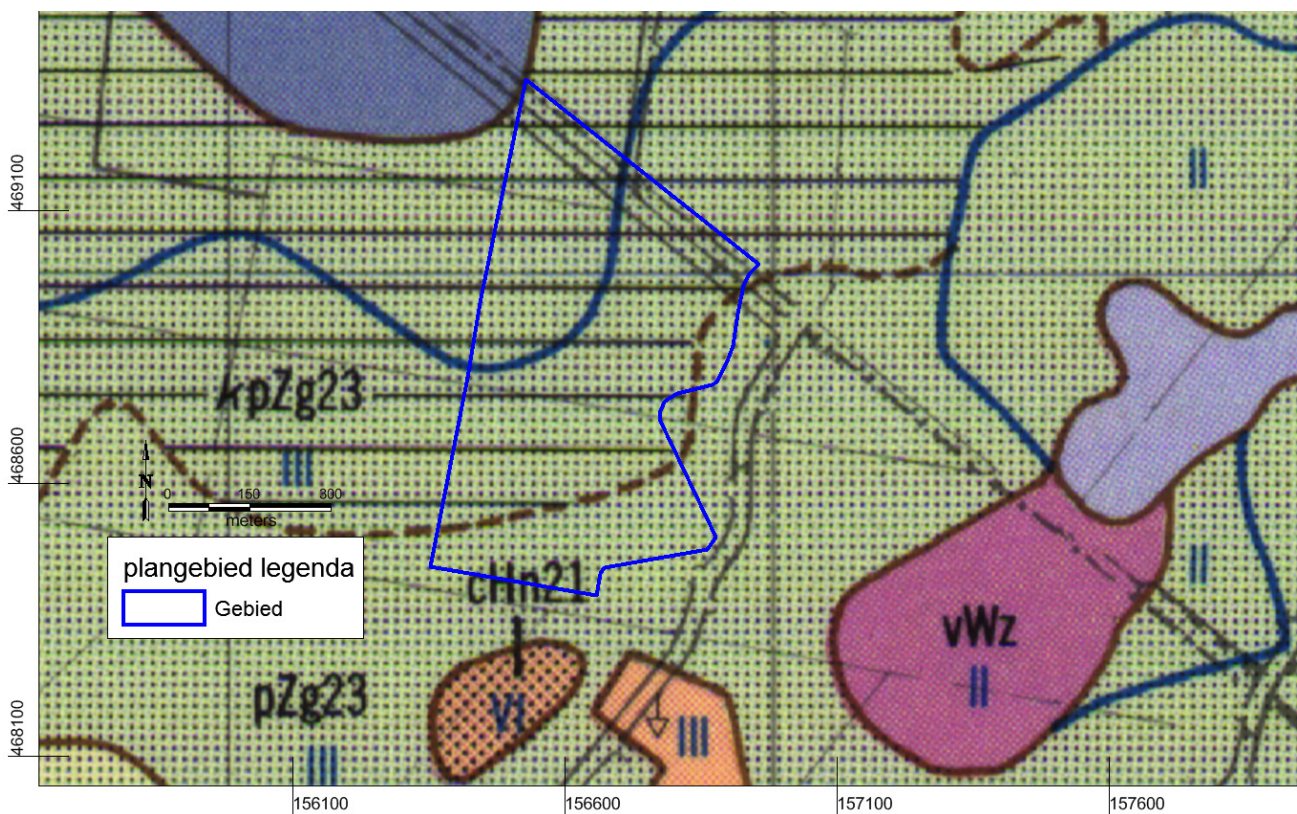
Om het onderzoeksgebied goed te begrijpen dient de landschappelijke omgeving onderzocht te worden. De landschappelijke omgeving bestaat uit verschillende onderdelen; geologie, hoogte, reliëf, grondwatertrap en de bodem van het gebied worden onderzocht.

4.1 Geomorfologie

Volgens de geomorfologische kaart van Nederland ligt het onderzoeksgebied in ten dele verspoelde

dekzanden (2M9 en 2M14).³ In het zuiden en het midden van het plangebied liggen twee kleine oost-west lopende dekzandruggen (3K14). Geheel in het noorden ligt een min of meer ronde dekzandkop die waarschijnlijk alleen het meest noordelijke stukje van het plangebied raakt.

³ Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Stichting voor Bodemkartering, 1977, blad 32 Amersfoort; Verschil 2M9 en 2M14 is dat de dekzanden in 2M14 zijn vervlakt door veen of overstromingsmateriaal.



afbeelding 4, uitsnede van de bodemkaart van Nederland, met het onderzoeksgebied blauw omlijnd.

4.2 Bodem

De bodemkaart van Nederland geeft aan dat in het onderzoeksgebied de bodem bestaat uit beekeerdgronden van lemig fijn zand (*pZg23*), deels afgedekt met klei (*kpZg23*).⁴

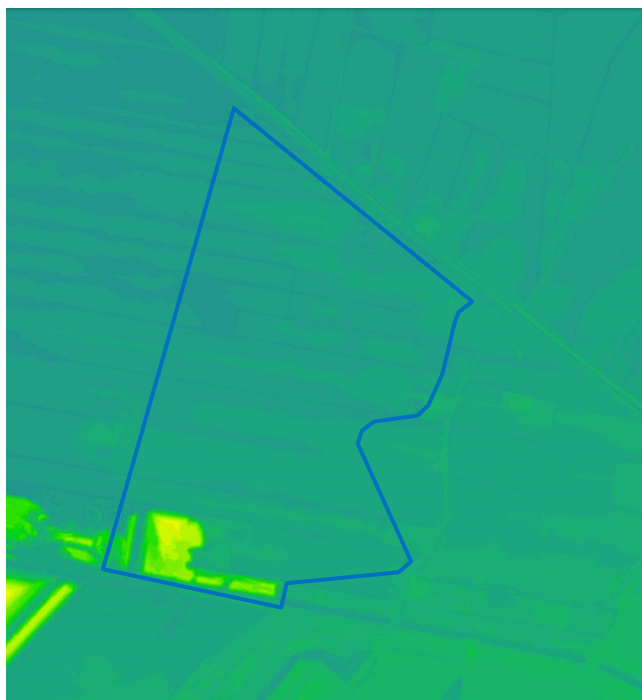
4.3 Hoogte, reliëf en watertrap

4.3.1 AHN

Het plangebied ligt ten opzichte van de rest van Vathorst relatief laag met een maaiveldhoogte van 0,2m +NAP in het noorden tot 1m +NAP in het zuiden.⁵ Duidelijk is dat ter plaatse van de middelste dekzandrug een verhoging van enkele decimeters in het landschap aanwezig is. Ter plaatse van enkele boerderijen zijn kleine terpjes opgeworpen die circa 50 cm tot 1 m hoger liggen dan de omgeving.

⁴ Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Stichting voor Bodemkartering, 1966, blad 32 West Amersfoort.

⁵ AHN2, www.AHN.nl.



afbeelding 5, uitsnede van de AHN, met de hoogtes binnen het onderzoeksgebied via kleur aangegeven: geel (hoogst), groen en blauw (laagst). (Plangebied is rood).

4.3.2 Grondwatertrap

In het onderzoeksgebied gelden volgens de bodemkaart van Nederland twee grondwatertrappen, namelijk II en III.⁶ In het noordwesten is de grondwatertrap II. Dit betekent dat er een gemiddeld hoogste grondwaterstand van kleiner dan 40 cm onder maaiveld aanwezig is. De gemiddelde laagste grondwaterstand is kleiner dan 50 cm onder maaiveld.

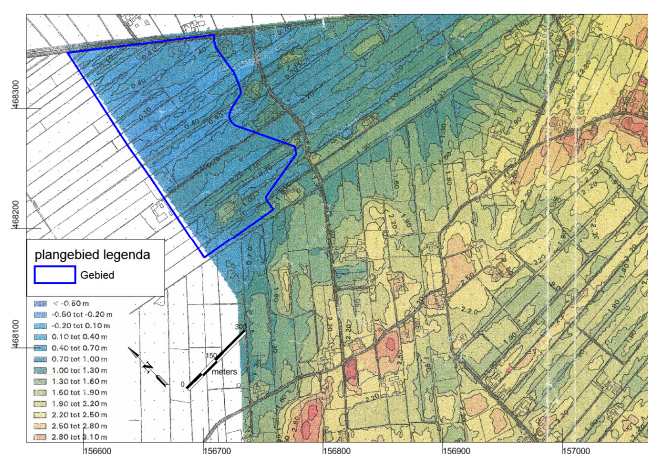
⁶ Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Stichting voor Bodemkartering, 1966, blad 32 West Amersfoort.

Voor grondwatertrap III geldt een gemiddeld hoogste grondwaterstand van kleiner dan 40 cm onder maaiveld en een gemiddeld laagste grondwatertrap tussen de 80 en 120 cm onder maaiveld.

4.4 Mogelijke bodemverstoringen door afgravingen

De geomorfologische kaart toont dat verspreid over het plangebied kleine oost-west lopende dekzandruggen liggen. Deze relatief iets hoger gelegen ruggen waren vaak gunstige plaatsen voor bewoning. Echter, het is bekend dat dit soort gronden in de tweede helft van de 20^{ste} eeuw zijn afgegraven ten behoeve van zandwinning voor onder andere de aanleg van de snelwegen A1 en A28 en Knooppunt Hoevelaken. Of dit tevens het geval is voor het plangebied is onduidelijk.

De hoogte van het maaiveld die de AHN aangeeft is in ieder geval nagenoeg hetzelfde als de maaiveldhoogte opgetekend in 1998.



afbeelding 6, uitsnede van de hoogtekaart van Vathorst uit 1998 met in het blauw het plangebied.

4.5 Bodemkundige boringen

Om te toetsen hoe de daadwerkelijke bodemopbouw in het gebied is, is een bodemkundig booronderzoek uitgevoerd.⁷ Daarbij stonden drie onderzoeksvragen centraal:

- Is er sprake van grootschalige verstoringen?
- Tot op welke diepte ligt het dekzand?
- Zijn er dekzandkopjes aanwezig in het plangebied?

Van de geplande 62 boringen, konden er 58 worden gezet. In verband met stort of puin op het terrein was het niet mogelijk vier boringen te plaatsen. Bij 2 van de 58 gezette boringen kon de bodem niet volledig worden gedocumenteerd. Vanwege boomwortels op één locatie (boring nummer 24) was het niet mogelijk tot op het dekzand te boren. Omdat er verder veel water op dat weiland lag, kon ook de locatie van de boring niet worden aangepast. Bij een andere boorlocatie was de ondergrond bevroren, waardoor het ook hier niet mogelijk was tot op het dekzand te boren (boring nummer 31).

De bodemopbouw in het onderzoeksgebied bestaat vanaf het maaiveld naar beneden gezien uit:

- 1) *Bouwvoor*. Deze is bruin-grijs van kleur, licht lemig tot licht kleiig van aard. Soms bevat de bouwvoor gele zand vlekken of een bandje van geel gevlekt zand (1A). De bouwvoor is zo'n 30 a 70 cm dik. Deze laag kent een scherpe overgang naar de onderliggende laag.

- 2) *Klei*. Bij sommige boringen is onder de bouwvoor een kleilaag waargenomen (boringen 1, 2, 3, 9, 22, 40, 41, 42, 44, 51, 52 en 58). Deze laag bestaat uit grijze, licht zanderige klei. De laag is ongeveer 10 tot 70 cm dik. Deze laag kent een scherpe overgang naar de onderliggende laag.
- 3) *Dekzand*. Het natuurlijke zand dat is waargenomen in de boringen bestaat uit geel/oranje zand (3A) of lichtgrijs zand (3B). Het zand is vaak licht lemig van aard. De hoogte van het zand varieert tussen de 1,18m -NAP en 0,70 m +NAP. Het dekzand is het hoogst in het zuiden van het onderzoeksgebied en het laagst in het noordwesten.

In het noorden bevindt zich een relatief 'hoog' stuk dekzand. Dit lijkt de zuidelijke uitloper van het dekzandkopje dat ten noorden van het plangebied ligt. Omdat nergens in het dekzand een podzolbodem is waargenomen, is het niet eenduidig te zeggen of er sprake is van een grootschalige aftopping van de bovenkant van de bodem. Het is goed mogelijk dat in dit relatief laag gelegen gebied zich überhaupt geen duidelijke podzolbodem heeft gevormd. In dat geval zal er een vaaggrond zijn ontstaan. In dat geval zal deze in de bouwvoor zijn opgenomen.

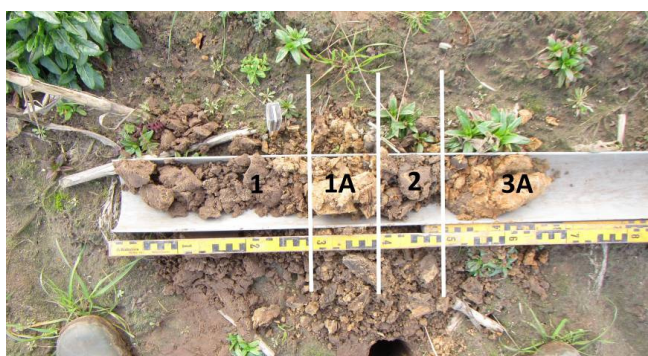
⁷ Uitgevoerd door I. de Rooze, J. Reffeltrath en A. Korste.



afbeelding 7, boring 29: een bouwvoor (1) op lichtgrijs, lichtlemig dekzand (3B).



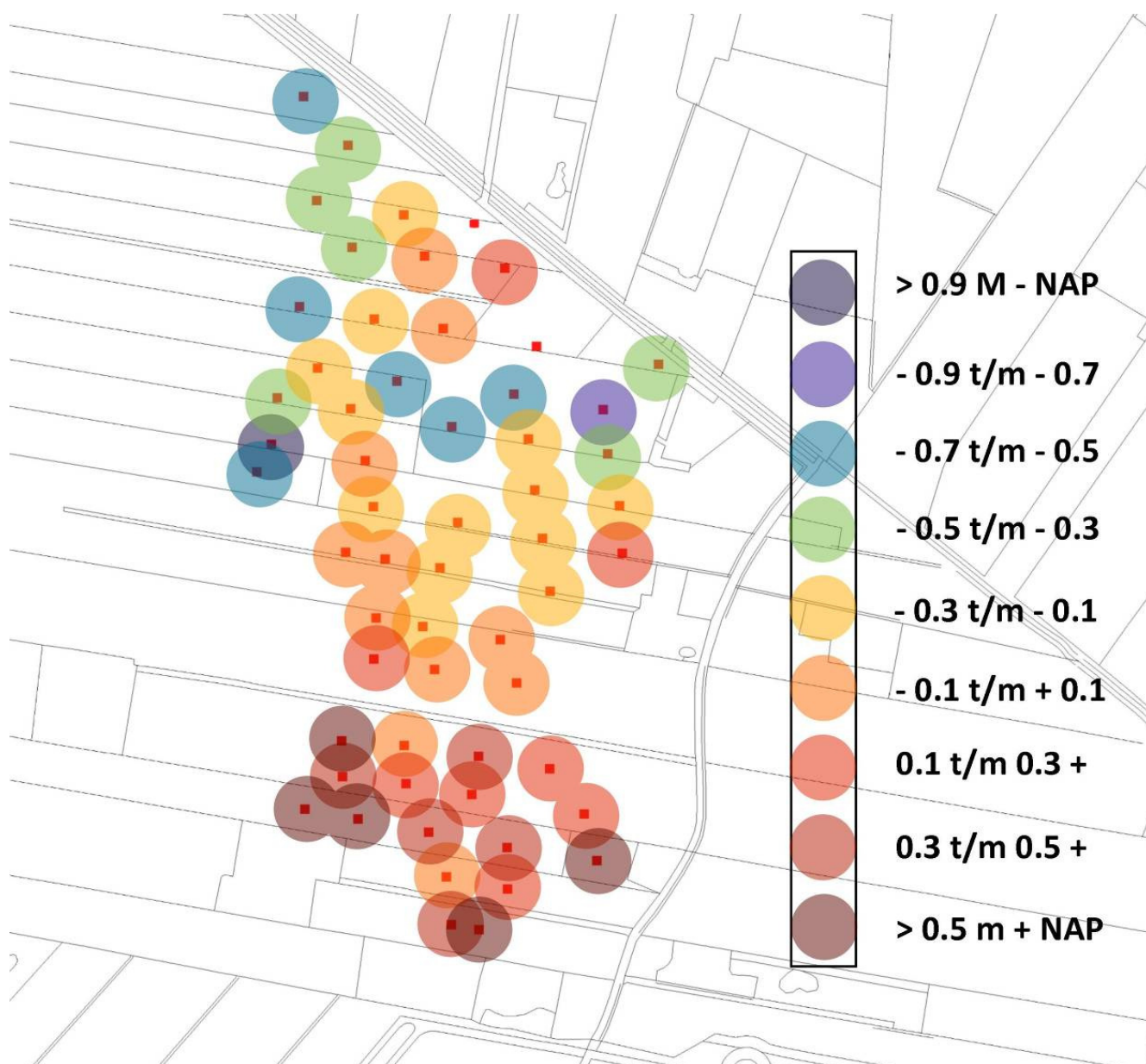
afbeelding 8, boring 03: een bouwvoor (1), op een kleilaag (2), op lichtgrijs, lichtlemig dekzand (3B).



afbeelding 9, boring 52: een bouwvoor (1) met geelgevekt zandbandje (1A), op een kleilaag (2) op geel/oranje dekzand (3A).



afbeelding 10, de locatie van de boringen met daarbij de boornummers.



afbeelding 11, de hoogtes van het dekzand ten opzichte van het NAP.

4.6 Analyse

Tijdens het verkennend booronderzoek zijn twee dekzandkopjes waargenomen. Deze dekzandkopjes komen overeen met de kopjes die op de geomorfologische kaart staan. Het eerste kopje is gelijk aan het kopje dat volgens de geomorfologische kaart net ten noorden van de Laak ligt. Het booronderzoek heeft aangetoond dat dit kopje naar het zuiden toe doorloopt. Het tweede kopje komt overeen met het meest zuidelijke kopje op de geomorfologische kaart. De middelste dekzandkop is in het verleden geheel afgegraven. Het hoogteverschil tussen het dekzand van deze kopjes en het dekzand van de directe omgeving ligt tussen de 70 en 120 cm. Het gebied ligt relatief laag, rond 0m +NAP en is daarmee behoorlijk nat. De hoger liggende dekzandkopjes kunnen daarom aantrekkelijke verblijfplaatsen zijn geweest.

In het plangebied hebben geen grootschalige afgravingen of andere bodemverstorende activiteiten plaatsgevonden. Er kan wel sprake zijn van enige aftopping van de bovengrond.

5. Historische omgeving

Het gebied waar nu de wijk Vathorst ligt kent drie ontginningstypes. Op de dekzandruggen in het zuiden lagen de kampontringingen. Daaromheen lagen de kleinschalige veenontginningen en meer naar het noorden toe de grootschalige veenontginningen.⁸

Stijgende temperaturen na de laatste ijstijd (ca. 12.000 jaar geleden) zorgden voor een stijging van het grondwater waardoor in de loop van de tijd uitgestrekte hoogvenen zijn ontstaan in de regio Amersfoort. Alleen op de hogere dekzandruggen was bewoning mogelijk. Vanaf het begin van onze jaartelling is de invloed van het merensysteem ter hoogte van de huidige Flevopolder en de verbinding daarvan met de Noordzee op de ontwatering van Amersfoort toegenomen. Door een aantal stormvloed in de 12^{de} en 13^{de} eeuw ontstond de Zuiderzee waarmee een goede afwatering van het gebied mogelijk was.⁹ Ter hoogte van Vathorst kon worden begonnen met de ontginningen.

4.1 Historische kaarten

De oudste kaart waar het plangebied opstaat is een kaart uit circa 1666.¹⁰ Te zien is dat, op twee boerderijen in het uiterste zuiden na, de langgerekte kavels leeg zijn. Direct ten westen zijn vijf eendenkooien aanwezig en nog een boerderij (De Westerlaak). De kadastrale minuutplan van 1832 laat voor het plangebied een onveranderd beeld zien. De twee zuidelijke boerderijen zijn boerderij Lage Steeg

(west) en boerderij Hoge Steeg (oost). Vanaf circa 1890 wordt aan de oostkant van het plangebied, aan de Hogesteeg een nieuwe boerderij gebouwd. Begin jaren '30 van de 20ste eeuw krijgt deze boerderij burens. Rondom 1960 tenslotte worden twee boerderijen aan de Laakweg bebouwd en komt aan de westkant van de Hogesteeg nog een boerderij erbij. In 2010 zijn alle boerderijen gesloopt op de boerderijen Hogesteeg 13 en 13a na.¹¹ Hogesteeg 13 is in 2016 gesloopt.



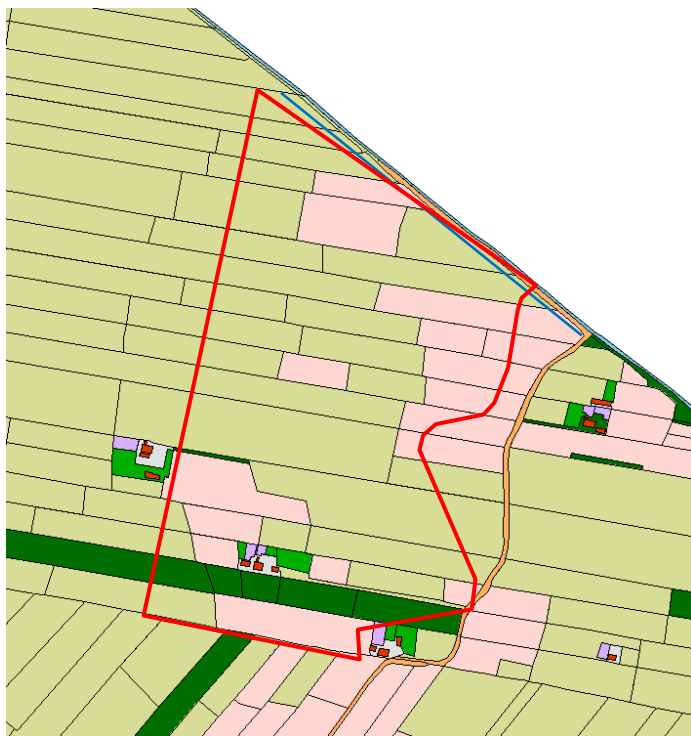
afbeelding 12, uitsnede van de *Kaarte van de polders der Eemlandsche Leegelanden* uit circa 1666 (www.archiefeemland.nl). Plangebied is rood omlind weergegeven.

⁸ Kwakkel 2016.

⁹ De Boer et al. 2009, 30-33.

¹⁰ *Kaarte van de polders der Eemlandsche Leegelanden etc.*, door Dirk Brekensz Groenouw.

¹¹ www.hisgis.nl en www.topotijdreis.nl.



afbeelding 13, gedigitaliseerde minuutplan van Slits (bron: HISGIS), met in rood het onderzoeksgebied weergegeven.

5.2 Historische informatie

Het plangebied ligt in het veenontginningsgebied Boven-Duist uit de 13^{de}-14^{de} eeuw, waarvan de basis de Zevenhuizerstraat is. Deze noord-zuid lopende weg ligt op een dekzandrug en vormde een goede basis voor de ontginningen aan de oost- en westzijde daarvan. Boven-Duist ligt ten oosten van de Zevenhuizerstraat en ontwaterd op twee sloten die langs deze weg lopen. Het veenkanaal De Laak die Boven-Duist aan de noordkant begrenst, heeft als doel het Gelderse water ten noorden van de Laak te lozen in de Zuiderzee. Het had niet genoeg capaciteit



afbeelding 14, uitsnede van de topografische kaart uit circa 1890 (www.topotijdreis.nl) met in het rood het plangebied.

om ook het Utrechtse water af te voeren. De Laak wordt in 1203 in een oorkonde genoemd. Of het kanaal geheel is uitgegraven of dat de basis een natuurlijke beek was, is niet duidelijk.¹²

Het gebied was door zijn relatieve lage ligging alleen geschikt als weiland en voor de productie van hooi. Net ten westen van het plangebied lagen ook enkele eendenkooien, een beschutte vijver bedoeld om eenden te vangen voor de consumptie. De oudste van deze kooien wordt genoemd in 1591.¹³ Hoogstwaarschijnlijk was ten tijde van de ontginningen van Boven-Duist geen bewoning

¹² Kwakkel 2016.

¹³ Hilhorst en Raven 2013.

aanwezig in het gebied, anders dan boerderij Westerlaak (of Kerkhorst). Deze hoeve wordt in 1348 voor het eerst genoemd en lag net ten westen van het plangebied. De oudere toponiem Kerkhorst verklaard dat het een (relatief) hoger gelegen plek is in een nat gebied. De boerderij lag op een van de kleine dekzandruggen die in het gebied liggen, maar mogelijk waren deze ruggen te laag om de bewoners tegen overstromingen te beschermen. Langs de hoger gelegen Zevenhuizerstraat zijn de oudste huizen rond halverwege 15^{de} eeuw gebouwd. Toen leek het veen voldoende geklonken en was het droog genoeg voor bewoning.¹⁴ Daarom zijn de oudste boerderijen in het ontginningsgebied op terpen gebouwd. Dit is te zien bij Westerlaak en de boerderij ter hoogte van Hogesteeg 10 (beide buiten het plangebied) en bij de boerderijen Hoge Steeg en Lage Steeg. Over deze twee laatste boerderijen is niets bekend. De kaart uit 1666 laat zien dat ze in ieder geval al in de 17^{de} eeuw zijn gebouwd.

5.3 Analyse historische omgeving

Het plangebied ligt in de polder Boven-Duist dat in de 13^{de}-14^{de} eeuw is ontgonnen. In het plangebied zijn in totaal zeven oude boerderijen bekend, waarvan op het moment van schrijven er nog een over is (Hogesteeg 13a aan de Laak). De oudste boerderijen in het plangebied zijn de boerderijen Hoge Steeg en Lage Steeg die beide in het zuiden van het plangebied lagen en in ieder geval in de 17^{de} eeuw aanwezig waren. Verder is het gebied door de lage ligging alleen in gebruik geweest als weiland. Net ten westen van het plangebied liggen vijf

eendenkooien en de oudste boerderij van Boven-Duist, Westerlaak, daterend uit het begin van de ontginning van het gebied.

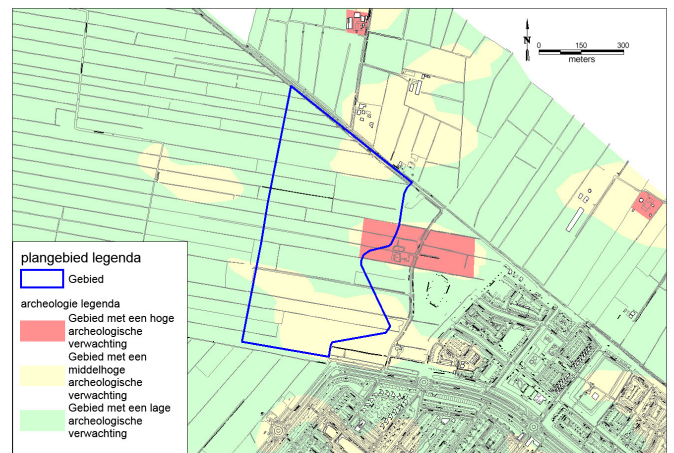
¹⁴ Kwakkel 2016.

6. Archeologische omgeving

Aan de hand van resultaten van archeologisch onderzoek in de directe omgeving van het plangebied kan een beeld worden gekregen van de te verwachte archeologische waarden binnen het plangebied.

6.1 Gemeentelijk archeologisch beleid

In de erfgoedverordening van de gemeente Amersfoort zijn archeologische waarden en verwachtingen aangegeven op de Archeologische Beleidskaart.¹⁵ Aan elke archeologische waarde en verwachting (aangegeven door verschillende kleuren) zijn voorschriften gekoppeld. Op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort is te zien dat het plangebied in gebieden met een hoge, middelhoge en lage verwachtingswaarde ligt. Dat betekent dat in plangebieden groter dan respectievelijk 100, 500 en 10.000 m² waarbij bodemingrepen plaatsvinden die dieper gaan dan 30 cm onder het maaiveld, een archeologisch onderzoek moet plaatsvinden. Dit beleid is gebaseerd op de archeologische verwachting in het gebied. In dit gebied is op de dekzandkopjes sprake van een middelhoge verwachting op de aanwezigheid van resten van jagers-verzamelaars en een lage verwachting op de aanwezigheid van resten van landbouwers. In de rest van het gebied geldt een lage verwachting voor beide periodes. Een uitzondering daarop zijn de huisplaatsen (in dit specifieke geval Hogesteeg 13) waar een hoge verwachting geldt voor landbouwers.¹⁶



afbeelding 15, uitsnede van de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort, met het onderzoeksgebied in blauw aangegeven.

6.2 Archeologische Monumentenkaart (AMK)

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE) bevat een overzicht van belangrijke archeologische terreinen in Nederland. De terreinen zijn beoordeeld op verschillende criteria (kwaliteit, zeldzaamheid, representativiteit, ensemblewaarde en belevingswaarde). Op grond daarvan zijn de terreinen ingedeeld in categorieën met archeologische waarde, hoge archeologische waarde en zeer hoge archeologische waarde (o.a. de beschermde monumenten). De AMK is in samenwerking met de betreffende provincie en met gemeentelijk archeologen ontwikkeld. Op de AMK is te zien dat in een straal van 800 m van het onderzoeksgebied geen terreinen van zeer hoge archeologische waarden aanwezig zijn.

¹⁵ Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010.

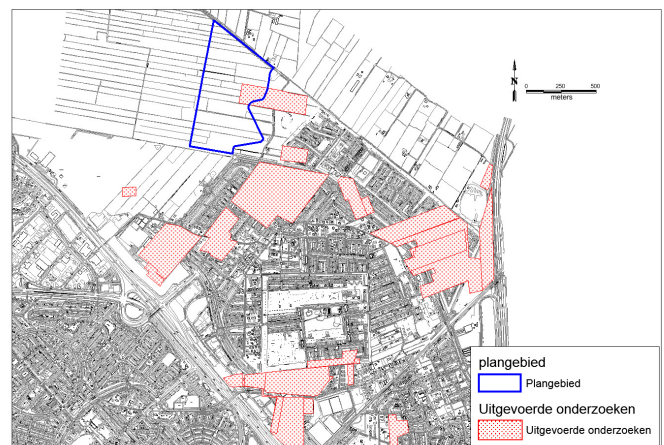
¹⁶ De Boer et al. 2009.

6.3 Archeologisch Informatiesysteem

ARCHIS is een digitaal archeologisch informatiesysteem van de RCE. Het is een databank waarin allerlei gegevens over archeologische vindplaatsen en terreinen vanaf de Prehistorie tot de Moderne tijd in Nederland zijn opgeslagen. In ARCHIS is onder meer informatie over de ligging en aard van vindplaatsen vastgelegd, maar ook de vondsten en grondsporen die zijn aangetroffen. Ook alle gebieden waar archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn hierin te vinden.

6.4 Archeologische onderzoeken

In ARCHIS staan zestien onderzoeksmeldingen geregistreerd binnen de wijk Vathorst. Een van deze onderzoeken valt binnen het plangebied. Het gaat om het proefsleuvenonderzoek aan de Hogesteeg 13.¹⁷ Daarnaast zijn voor de verbreding van de snelwegen en de aanpassing van Knooppunt Hoevelaken nog twee bureauonderzoeken en inventariserende veldonderzoeken uitgevoerd.¹⁸ Voor de aanleg van de wijk Vathorst zijn tussen 2001 en 2013 verschillende Inventariserende Veldonderzoeken uitgevoerd. De resultaten van de meeste van deze onderzoeken worden gebundeld in een publicatie die nog in voorbereiding is.¹⁹ Een algemeen beeld is dat veel van de ondergrond van Vathorst ofwel sterk is afgegraven waardoor eventuele archeologische resten zijn verdwenen, ofwel dat Vathorst laaggelegen en in het verleden



afbeelding 16, topografische kaart met in rood de onderzoeken in de omgeving van het plangebied. Het plangebied zelf is blauw-omlijnd.

nat is geweest waardoor er weinig bewoning heeft plaatsgevonden. Op (de flanken van) een dekzandrug in het midden van Vathorst zijn sporen en vondsten uit het Mesolithicum aangetroffen.²⁰ Het gaat voornamelijk om kuilen die voorlopig geïnterpreteerd zijn als haardkuilen en enkele artefacten van vuursteen.

Aan de oostkant van de Hogesteeg in het plangebied Laak 2a is ter plaatse van het erf Hogesteeg 6 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Tijdens dit onderzoek is gebleken dat de dekzandrug die hier aanwezig was, voor het grootste gedeelte is afgetopt. De afgraving was zodanig diep dat eventuele archeologische sporen niet meer aanwezig waren.²¹ Tijdens een ander onderzoek ter plaatse van de voormalige boerderijen Hogesteeg 10 en 13 is hetzelfde geconstateerd. Op de erven van

¹⁷ De Rooze in prep-b.

¹⁸ Van Oosterhout 2017; Coppens 2014 en Molthof 2015.

¹⁹ Zie o.a. Van der Roest 2000, Snieder 2002, Van Dijk 2002, Van Dijk 2004, Van Dijk 2008, Verhamme 2008, d'Hollosy en Wijker 2010, Wijker 2013.

²⁰ Vat I, VAT II en VAT V.

²¹ Wijker 2013.

Om-nr	Datum	Soort onderzoek	Resultaat	Code CAR
20614	Januari 2007	IVO-P	Nieuwe Tijd	VAT-H72
14818 (405374)	November 2005	IVO-P	Afgegraven, recent	Velden 3G
14818 (405374)	September 2007	IVO-P	Afgegraven, recent	VAT COR II
14871	December 2005	IVO-P	Afgegraven, niets	VAT COR
3568 (55350)	November 2001	IVO-P	Mesolithicum, 18de-19de eeuw, recent	VAT V
3562 (55197)	Maart –mei 2002	IVO-P	Mesolithicum, recent	VAT VI
3565 (55358)	Maart-mei 2002	IVO-P	Afgegraven, recent	VAT VIII
3566 (55351)	Maart-mei 2002	IVO-P	Afgegraven, recent	VAT IX
46028	April 2011	IVO-P	17de eeuw, recent	VAT-L2A
27276	Maart 2008	IVO-P	Recent	Heideweg 85
28294	April-mei 2005	IVO-P	Afgegraven, recent	VAT-HOG
4015342100	Oktober 2016	IVO-P	Recent, verstoord	HS 10
4015350100	Oktober 2016	IVO-P	Recent	HS 13
26793	Mei 1999	IVO-P	Mesolithicum, recent	VAT I
26585	December 1999-maart 2000	IVO-P	Mesolithicum(?), recent	VAT III
3569	November 2001	IVO-P	Mesolithicum, recent	VAT VI
3986	Februari 2003	IVO-P	Afgegraven, recent	VLB'03
26648	Oktober 2000	IVO-P	Recent, afgegraven	ROO'00
26794	September-oktober 1999	IVO-P	Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd	VAT II
3569 (26690)	November 2001	IVO-P	Mesolithicum, recent	VAT IV
4001459100	Juni 2016	IVO-P	Natuurlijk	Eik'16

tabel 1, onderzoeksmeldingen in Archis binnen de wijk Vathorst.

de boerderijen was bovendien te veel verstoord om nog uitspraken te kunnen doen over de archeologische resten die in de bodem aanwezig moeten zijn geweest.²²

6.5 Analyse archeologische omgeving

In Vathorst zijn vooral op (de flanken van) de dekzandruggen archeologische resten uit het Mesolithicum gevonden. Het plangebied ligt relatief laag, toch is het mogelijk dat op de kleine lage dekzandruggen binnen het plangebied tijdelijke

verblijfplaatsen lagen voor de jacht of de visvangst in de natte omgeving. De sporen die eerder in Vathorst zijn gevonden uit deze periode zullen dan mogelijk van locaties zijn geweest waar men geregeld weer terugkwam. Ook is het mogelijk dat op de dekzandruggen resten worden gevonden van oude (historisch bekende) erven. Daarnaast kunnen sporen van ontginningen voorkomen. Ter plaatse van de boerderijen Hogesteeg 6, 10 en 13 zijn in 2008, 2011 en 2016 proefsleuven-onderzoeken uitgevoerd, daaruit bleek dat de dekzandruggen waar de drie boerderijen op liggen zodanig diep zijn afgegraven dat eventuele sporen en vondsten niet meer aanwezig waren. Ook ter

²² D'Hollosy en Wijker 2010; De Rooze in prep-a en in prep-b. Hogesteeg 13 ligt binnen het plangebied Laak 2B.

plaats van de erven van de boerderijen 10 en 13 is de ondergrond flink verstoord. Hogesteeg 13 ligt binnen het plangebied Laak 2B. Dit deel van het plangebied, dat nu nog een hoge verwachting heeft in verband met de aanwezigheid van de boerderij op een dekzandrug, krijgt nu een lage verwachting. Concluderend is te stellen dat er rekening moet worden gehouden met enige bodemverstoring bij delen van het plangebied waardoor het bodemarchief niet meer volledig intact is.

6.6 Conclusie en verwachting

Op basis van de landschappelijke, historische en archeologische omgeving van het onderzoeksgebied is voor het plangebied Laak 2B te Vathorst een specifieke archeologische verwachting opgesteld.

Het plangebied ligt in een relatief laag gelegen dekzandvlakte met daarbinnen twee oost-west lopende kleine dekzandruggen. Door deze lagere ligging lijkt het waarschijnlijk dat het plangebied tussen het Mesolithicum en de Late Middeleeuwen door de natte omstandigheden niet bewoonbaar was. Tijdens het Mesolithicum kunnen de dekzandruggen tijdelijk in gebruik zijn geweest als uitvalsbasis om te jagen of te vissen.

Het gebied is in de 13^{de}/14^{de} eeuw ontgonnen. Net buiten het plangebied is toen de eerste boerderij (De Westerlaak) gebouwd, hoogstwaarschijnlijk bovenop een terp. Van de oudste bekende boerderijen in het plangebied (De Hoge Steeg en De Lage Steeg) zijn de stichtingsdata niet bekend, maar ze waren in ieder geval in 1666 aanwezig. Vanaf de 19^{de} eeuw zijn meer boerderijen in het plangebied gekomen.

Tijdens het verkennend booronderzoek zijn twee duidelijke dekzandkopjes waargenomen. Deze dekzandkopjes zijn ook te vinden op de geomorfologische kaart. Het hoogteverschil tussen deze kopjes en de directe omgeving ligt tussen de 70 en 120 cm.

Daarmee is er voor het plangebied een concrete verwachting van sporen en vondsten uit het Mesolithicum en de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Dit komt overeen met de verwachting zoals geformuleerd op de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart.

6.7 Gespecificeerde archeologische verwachting per periode:

6.7.1 Prehistorie (300.000 - 40 v.Chr.) en Romeinse tijd (40 v.Chr. – 450 n.Chr.)

In Vathorst zijn op een aantal plekken op dekzandruggen sporen en vondsten uit het Mesolithicum aangetroffen. Hoewel de kleine dekzandruggen in het plangebied aanzienlijk lager zijn dan die in de rest van Vathorst, is het niet uit te sluiten dat ze als uitvalsbasis voor de jacht of de visvangst in het verder natte gebied hebben gediend.

Verwachting: sporen en vondsten uit de Prehistorie kunnen alleen op de kleine dekzandruggen voorkomen. Deze kunnen bestaan uit losse vondsten, maar ook sporen van bewoning in de vorm van (tijdelijke) kampen (haardkuilen / hutkommen / vuursteenconcentraties) daterend in het Mesolithicum. Resten uit het Neolithicum, de Bronstijd, de IJzertijd en de Romeinse tijd worden niet verwacht. In de rest van het plangebied zullen

vanwege de lage ligging ook resten uit het Mesolithicum niet worden aangetroffen.

6.7.2 Middeleeuwen (450 - 1500 n.Chr.)

Het plangebied maakt deel uit van een veenontginning die in de late 13^{de} en 14^{de} eeuw heeft plaatsgevonden. De oudste sporen uit de Middeleeuwen die mogen worden verwacht dateren daarmee van de late 13^{de} eeuw. Concrete aanwijzingen voor de aanwezigheid van zulke oude boerderijen in het plangebied zijn er niet.

Verwachting: sporen uit de Late Middeleeuwen worden in het onderzoeksgebied verwacht. Binnen het onderzoeksgebied kunnen sporen van ontginningen voorkomen, maar resten van erven (paalgaten van boerderijen en hooibergen / sloten / akkerlagen / waterputten / kuilen) en mogelijk de terpen waarop deze zullen zijn gebouwd, kunnen niet worden uitgesloten. Dit laatste geldt met name voor de dekzandruggen in het plangebied.

6.7.3 Nieuwe tijd (1500 – heden)

Concrete aanwijzingen voor bewoning binnen het plangebied dateren uit de 17^{de} eeuw. Het gaat om twee boerderijen in het zuiden van het plangebied. Vanaf de 19^{de} eeuw zijn meerdere boerderijen in het plangebied gebouwd. De rest van het gebied is voornamelijk in gebruik geweest als weiland.

Verwachting: Verspreid over het gebied kunnen sporen worden aangetroffen die te relateren zijn aan de indeling van het land. Te denken valt aan sporen van perceelsgreppels of –sloten. In het zuiden van het plangebied en langs de Hogesteeg en de Laakweg kunnen zich resten van boerderijen met

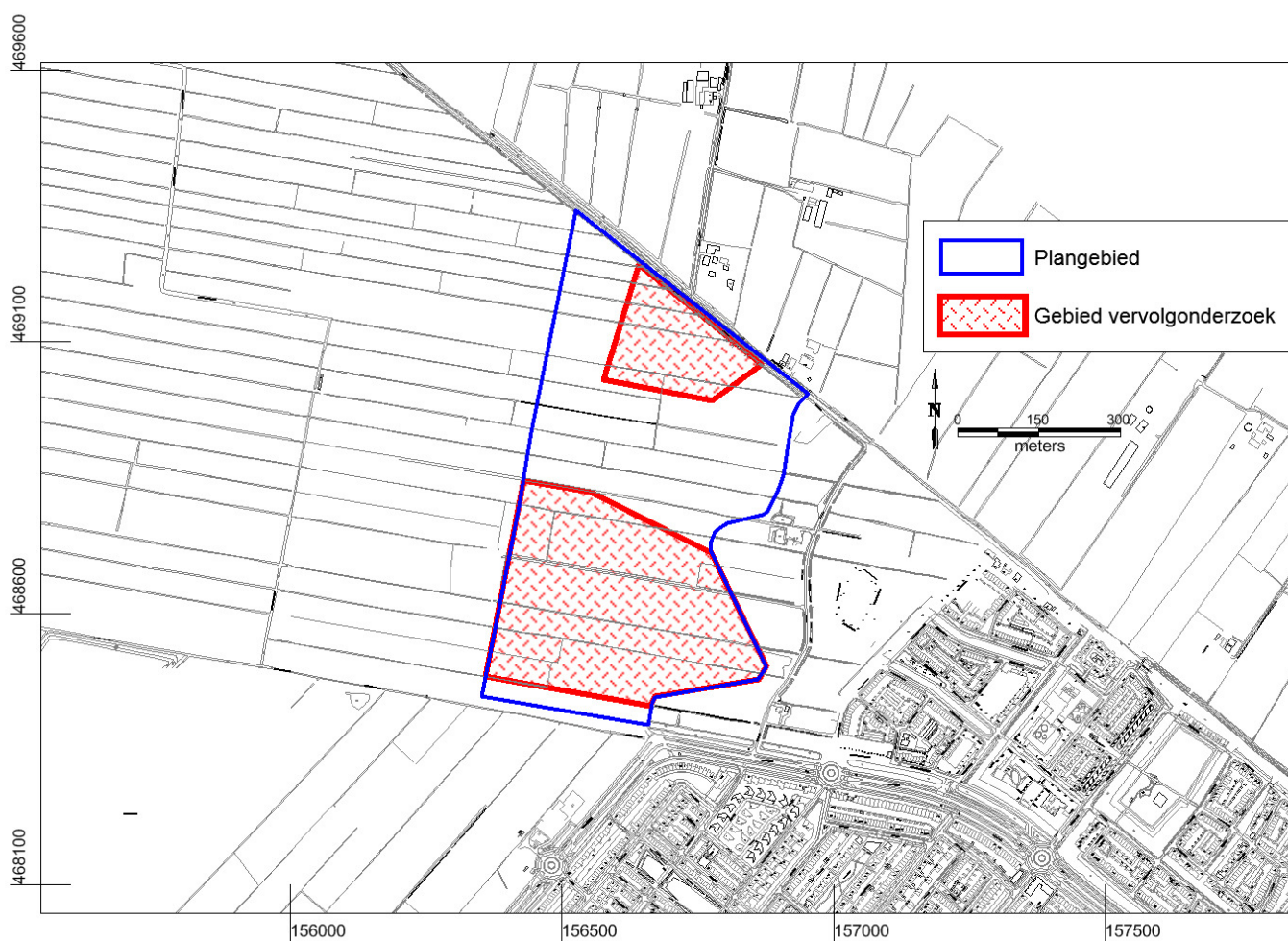
bijbehorende erf bevinden (resten van poeren of paalgaten van de boerderij of de schuren en hooibergen / sloten / waterputten / beerputten/ kuilen). Daarbij kunnen ook sporen van de mogelijk opgeworpen terpen worden verwacht.

6.7.4 Kwaliteit bodemarchief

Tijdens diverse onderzoeken in de omgeving is gebleken dat de er gedurende de 20^{ste} eeuw grootschalige afgravingen hebben plaatsgevonden voor de zandwinning. Het zand is onder andere gebruikt voor de aanleg van de snelwegen en Knooppunt Hoevelaken. Hoewel dit niet blijkt uit analyse van de hoogtekarten, is niet uit te sluiten dat dit ook in het plangebied is gebeurd. Ter plaatse van Hogesteeg 13 lijkt een deel van het plangebied afgetopt te zijn. Uit het verkennend booronderzoek komt naar voren dat dit in de rest van het plangebied geen grootschalige verstoringen hebben plaatsgevonden. Het is wel mogelijk dat delen zijn afgetopt.

5.8 Advies

Het huidige archeologiebeleid is gericht op behoud van archeologische waarden. Waar behoud *in situ* niet mogelijk is, wordt gestreefd naar behoud door registratie (opgraving). Archeologische resten worden binnen het plangebied blijkens deze inventarisatie weliswaar verwacht, maar zijn daarmee niet vastgesteld of gewaardeerd. Het opgestelde archeologische verwachtingsmodel geeft



Afbeelding 17, Locatie binnen het plangebied (rood gearceerd) waar een Inventariserend Veldonderzoek middels Proefsleuven - karterende fase wordt geadviseerd.

wel een indicatie van de kwaliteit van het bodemarchief in het onderzoeksgebied en de verwachte aard, vorm en datering ervan. Dit levert de basis voor het advies over de omgang met de archeologie in relatie tot de planontwikkeling en realisatie. Het advies heeft conform het beleid, behoud van de mogelijk aanwezige archeologische waarden als uitgangspunt.

6.8.1 Plangebied Laak 2B, Vathorst

Hoewel de planvorming zich nog in een vroeg stadium bevindt, is duidelijk dat bij de realisatie ervan door bodemverstorende werkzaamheden het aanwezige bodemarchief plaatselijk kunnen verstoren.

Er zijn in het plangebied twee duidelijke dekzandkopjes waargenomen. Om vast te stellen of zich op deze dekzandkopjes archeologische resten bevinden, moet er een vervolgonderzoek plaatsvinden. Geadviseerd wordt dit vervolgonderzoek in de vorm van een karterend proefsleuvenonderzoek uit te voeren. Tijdens dit Inventariserend Veldonderzoek middels proefsleuven - karterende fase wordt ter plaatse de aard, omvang van het bodemarchief vastgesteld. Wanneer blijkt dat er archeologische resten in het plangebied aanwezig zijn, kan het onderzoek worden voortgezet waarbij tijdens dit vervolgonderzoek een waardering van deze resten plaatsvindt.

Literatuur

Bakker, H. de, en J. Schelling, 1989: *Systeem voor bodemclassificatie voor Nederland: de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.

Boer, G.H., D. Bekius en J.A. Schenk, 2009: *Gemeenten Amersfoort en Leusden, Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart (m.u.v. de historische stadskern)*, RAAP-Rapport 1875, Weesp.

CCvD (Centraal College van Deskundigen), 2016: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 4.0*, Amsterdam.

Coppens, C.F.H., 2014: *Plangebied Beter Benutten A1 Bunschoten Hoevelaken (km 38,88-44,5), Gemeente Amersfoort. Archeologisch vooronderzoek: een aanvullend bureauonderzoek*. RAAP-rapport 2867, Weesp.

Dijk, M.H.A., van, 2002: Amersfoort – Vathorst, in: Kok, D., K. van der Graaf en F. Vogelzang, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, Utrecht, 45.

Dijk, M.H.A., van, 2004: Amersfoort – Vathorst, in: Kok, D., R. Kok en F. Vogelzang, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2002-2003*, Utrecht, 30-32.

Dijk, M.H.A., van, 2008: *Langs de Van Beeklaan. Inventariserend veldonderzoek naar de aanwezigheid van archeologische resten op een bouwlocatie aan de rand van het dorp Hooglanderveen*, Amersfoort Onder Ons 12, Amersfoort.

Hilhorst, R. en G. Raven, 2013: Eendenkooien in de Duist. De kooiman werkte er al voor 1600, in: *De Bewaarsman*, 19-1, 24-26.

Hollosy, T., d' en M.K. Wijker, 2010: *Archeologisch Onderzoek Hogesteeg 10-13*, CAR-rapport 4, Amersfoort.

Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010.

Kwakkel, D.M., 2016: *De bewoning en ontginning van Vathorst*, (intern rapport), Amersfoort.

Molthof, H.M., 2015: *Plangebied Beter Benutten A1 Bunschoten, km 39,2-40,59, gemeente Amersfoort. Archeologisch vooronderzoek: een booronderzoek en inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)*. RAAP-rapport 2998, Weesp.

Roest, J. van der, 2000: Amersfoort – Vathorst, in: Kok, D., K. van der Graaf en F. Vogelzang, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 1998-1999*, Utrecht, 58-59.

Rooze, I., de, in prep-a: *Archeologisch onderzoek (IVO-P) Hogesteeg 10 Amersfoort* (CAR-rapport), Amersfoort.

Rooze, I., de, 2017: *Archeologisch onderzoek (IVO-P) Hogesteeg 13 Amersfoort* (CAR-rapport 56), Amersfoort.

Snieder, F., 2002: Amersfoort – Rozendaal, in: Kok, D., K. van der Graaf en F. Vogelzang, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, Utrecht, 39.

StiBoKa, 1966, *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50 000. Blad 26 West Harderwijk, blad 32 West Amersfoort*, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

StiBoKa/RGD, 1977, *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50 000*. Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.

Oosterhout, F., van, 2017: *Rapport Bureauonderzoek Archeologie A28/A1 Knooppunt Hoevelaken, 's-Hertogenbosch*.

Verhamme, M.L., 2008: *Heideweg 85. Inventariserend veldonderzoek naar de aanwezigheid van archeologische resten op het erf van boerderij Vathorst, Amersfoort Onder Ons 9, Amersfoort*.

Wijker, M.K., 2013: *Archeologisch onderzoek Hogesteeg 6, CAR-rapport 21, Amersfoort*.

Digitale Bronnen

AHN2

www.ahn.nl

AMZ van het RCE

<http://archeologieinnederland.nl/bronnen-en-kaarten/amk-en-ikaw>

ARCHIS

<https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>

Archief Eemland

<http://www.archiefeemland.nl>

Topografische kaarten

<http://www.hisgis.nl/>

<http://www.topotijdreis.nl>

Bijlage

tabel 2: Archeologische perioden

Archeologische periode					Biostratigrafie Pollenzone	Chronostratigrafie Tijd(vak)								
Prehistorie	Nieuwe tijd	Nieuwste tijd	C	NTC	1850	Subatlanticum	Holoceen	Kwartair	Laat					
			B	NTB	1650									
		A	NTA	1500										
	Middeleeuwen	Laat	B	LMEB	1250									
			A	LMEA	1050									
		Vol	D	VMED	900									
			C	VMEC	725									
			B	VMEB	525									
			A	VMEA	450									
			Romeinse Tijd	Laat	ROML					270				
	Midden	ROMM		70 na Chr.										
	Vroeg	ROMV		12 voor Chr.										
	IJzertijd	Laat	IJZL	250						Subboreaal				
		Midden	IJZM	500							Atlanticum			
		Vroeg	IJZV	800										
	Bronstijd	Laat	BRONSL	1100		Boreaal								
		Midden	BRONSM	1800						Preboreaal				
		Vroeg	BRONSV	2000										
	Steentijd	Neolithicum	Laat	NEOL	2850						Late Dryas			
			Midden	NEOM	4200					Allerød				
			Vroeg	NEOV	4900/5300							Vroege Dryas		
		Mesolithicum	Laat	MESOL	6450						Bølling			
			Midden	MESOM	7100					Denekamp				
			Vroeg	MESOV	8800							32.000		
		Paleolithicum	Laat	PAEOL									Hengelo	
														Moershoofd
												73.000		
							Brørup							
								Amersfoort						
Midden	PAEOM								113.000					
										130.000				
											Eemien			
												Saalien		
							Holsteinien							
								Elsterien						
													300.000	
														Cromerien

Centrum voor Archeologie
Gemeente Amersfoort
Langegracht 11, 3811 BT Amersfoort
Telefoon (033) 463 77 97 Fax (033) 463 03 32
E-mail: archeologie@amersfoort.nl
Internet: www.amersfoort.nl/archeologie

ISSN: 1879-4289